

τῆς ἀψίδος πρὸς προορισμὸν τοῦ μήκους τοῦ ναοῦ. Αἱ δυσκολαί τῆς δοκιμαστικῆς ταύτης ἐρεύνης ἦσαν ἀληθῶς ἀνυπέρβλητοι· βαρύτατοι ἰσοδομικοὶ λίθοι ἐκάλυπτον τὸ μέσον τοῦ πρὸς ἀνατολὰς χώρου, καθιστῶντες δυσκολωτάτην τὴν ἔρευναν. Μετεχειρίσθημεν τὰ ἐργαλεῖα τῆς Αὐστριακῆς σχολῆς καὶ διὰ τοῦ ἱκανωτάτου ἐπιστάτου Ν. Λαλούδη, ἀντιπροσώπου ἐν Ἐφέσῳ τῆς Αὐστριακῆς σχολῆς, ὃν καὶ ἡμεῖς προσελάδομεν ἐπιστάτην τῶν ἀνασκαφῶν, κατετοπίσθη ἱκανὸς ἀριθμὸς λίθων, ἐγκατεστήσαμεν δὲ καὶ τὸ ντεκοβίλ, ἵνα ῥίπτωνται εὐκολώτερον τὰ χώματα Δ. τοῦ κάστρου.

Ἡ εὐθεῖα κατὰ τὴν ἀνατολικὴν πλευρὰν τομῇ, ἣν ἐχάρᾳμεν καὶ ἠκολουθήσαμεν, ὠδήγησεν ἡμᾶς πρῶτον εἰς τὴν ἀνεύρεσιν κολοσσαίου πεσσοῦ ἰσοδομικῶς διὰ τετραγώνων λίθων ἐκτισμένου καὶ δεύτερον εἰς τὴν ἀνεύρεσιν ἐτέρου ὁμοίως ἐκτισμένου ἀλλὰ μικροτέρου, ἀπέχοντος τοῦ πρώτου 12 μ. Ὁ τελευταῖος πεσσὸς συνδέεται πρὸς πλινθόκτιστον τοῖχον, οὗτινος τὸ ἄκρον ἀπεδείχθη ὡς ἡ ἀρχὴ τῆς ἀναζητουμένης ἀψίδος τοῦ ναοῦ. Κατὰ τὸ τέλος τῆς δευτέρας ἐδδομάδος διεκόπησαν αἱ δοκιμαστικαὶ ἔρευναι καὶ ἐγένετο ἔναρξις συστηματικῆς ἀνασκαφῆς ἐνὸς τῶν προσδιορισθέντων μερῶν τοῦ ναοῦ. Ἐκ τῶν δοκιμαστικῶν ἐρευνῶν ἀπεδείχθη, ὅτι ἡ ἀνασκαφὴ ἐπεβάλλετο νὰ ἀρχίσῃ ἐκ δύο σημείων ἢ ἐκ τῶν ἀνευρεθεισῶν πυλῶν, αἵτινες ὑποτίθεται ὅτι εἶναι πύλαι νάρθηκος τοῦ ναοῦ ἢ ἐκ τοῦ ἱεροῦ βήματος, οὗτινος διεφαίνετο ἡ θέσις. Καίτοι ἐπίπονον προεκρίναμεν νὰ ἀνασκάψωμεν τὸ ἱερὸν βῆμα καὶ οὕτως ἠρχίσαμεν τὴν συστηματικὴν ἀποχωμάτωσιν τοῦ χώρου τοῦ ἐκτεινομένου ἀπὸ τοῦ μεγάλου πεσσοῦ μέχρι τοῦ Ἄν. ἄκρου τοῦ κάστρου.

γ'. Συστηματικὴ ἀνασκαφή.

Τὰ ἀποτελέσματα τῆς ἐνεργηθείσης μέχρι τῶν μέσων τοῦ ἱσταμένου μηνὸς ἀνασκαφῆς εἶναι τὰ ἀκόλουθα:

Ἀπεκαλύφθη ἡ κεντρικὴ ἡμικυκλικὴ ἐσωτερικὴ καὶ ἐξω-

τερικὴ ἀψὶς τοῦ Ἱεροῦ βήματος τοῦ Ναοῦ διὰ πλίνθων καὶ ἐρυθρωποῦ κονιάματος ἐκτισμένη ἐπιμελέστατα καὶ ἐπενδεδυμένη ἐσωτερικῶς δι' ὀρθομαρμαρώσεως φερούσης γλυφάς, ἐξ ἧς διεσώθη μόνον τμῆμα κατὰ τὸ ἀριστερὸν αὐτῆς ἄκρον.

Ἡ διάμετρος τῆς ἀψίδος εἶναι 12,20 ἐπομένως ἐξέχει τοῦ σώματος τοῦ ναοῦ πρὸς ἀνατολὰς 6,10 Ὅπισθεν τοῦ κέντρου τῆς ἀψίδος καὶ εἰς ἀπόστασιν μόλις 1,10 ἀπεκαλύφθησαν τὰ θεμέλια μεσαιωνικοῦ πύργου, ἀκολουθοῦντος τὴν ἀνατολικὴν πλευρὰν τοῦ Βυζαντινοῦ κάστρου καὶ σχηματιζομένου ἡμικυκλικῶς ἐξωτερικῶς.

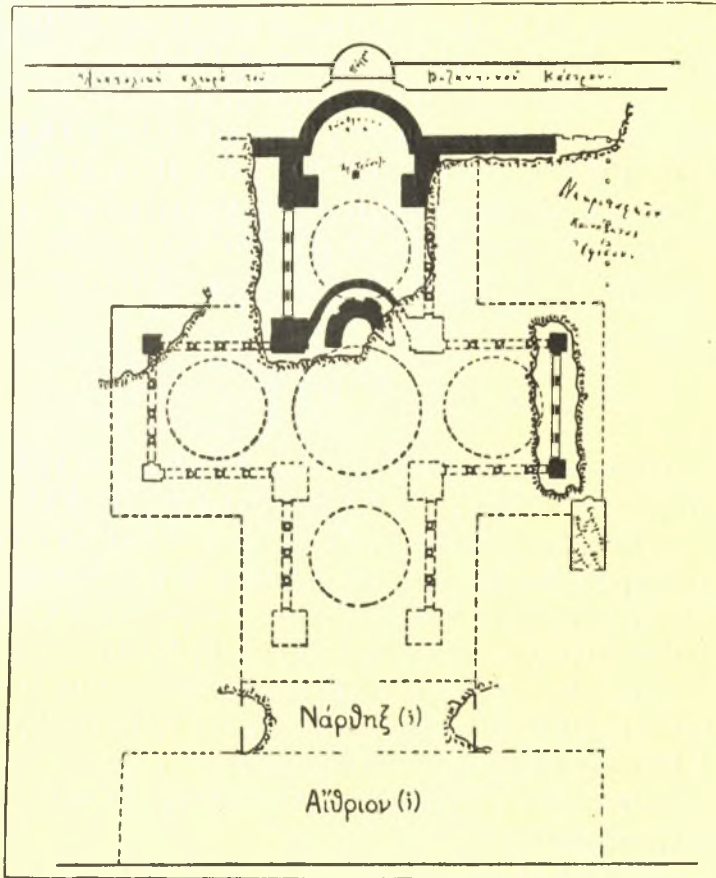
Ἡ ἡμικυκλικὴ ἀψὶς τοῦ Ἱεροῦ βήματος τοῦ Ναοῦ ἄρχεται ἐκατέρωθεν ἀπὸ συμπλέγματα τοίχων διασωθέντα εἰς ὕψος 3 μ. (ἢ ἐπίχωσις κατὰ τὸ μέρος τοῦτο ὑπερβαίνει τὰ 5 μ.), ἐξ ὧν τὸ πρῶτον εἶναι πλινθόκτιστον, τὸ δὲ δευτέρον ἰσοδομικὸς διὰ λίθων ὠκοδομημένος πεσσός, εἰς ὃν προσκολλᾶται ὁμοίως ἐκτισμένος τοίχος συνδέων τὸν πεσσὸν πρὸς τὸν πλινθόκτιστον τοίχον ἀπὸ τοῦ ὁποῦ ἄρχεται ἡ ἀψὶς. Ἡ ἀψὶς μετὰ τῶν τοίχων ἐν κατόψει σχηματίζουνσι σταυρὸν (βλέπε συνημμένην ἀτόψιν).

Ἐκ τοῦ μέσου τῶν τελευταίων πεσσῶν ἄρχονται κιονοστοιχία καλῶς ὁπωσδήποτε διατηρηθεῖσαι (ἀπεκαλύφθη ἐφέτος ἐντελῶς μόνον ἡ ἀριστερὰ κιονοστοιχία), συνιστάμεναι ἐκ βάθρου ὑψηλοῦ καὶ τριῶν κιόνων, ἐξ ὧν διατηρήθησαν εἰς τὴν θέσιν των αἱ ἰωνίζουσαι βάσεις (ὑψους 0,40) ἔχουσαι περίμετρον 2,80, ἀνευρέθησαν δὲ καὶ οἱ κυλινδρικοὶ κορμοὶ τῶν κιόνων (ὑψους 3,85) ἑκαστος καὶ διαμέτρ. 0,80), εἰς ἓνα δὲ τούτων, τὸν μόνον διασωθέντα ἀκέραιον, ὑπάρχει ἐκατέρωθεν σταυροῦ ἢ ἐπιγραφὴ:

ΘΕΟΛΟΓΕ ΒΟΗΘΕΙ ΤΟΥ ΣΟΥ ΔΟΥΛΟΥ
CICINIOY KAI THC ΜΗΤΡΟΣ ΑΥΤΟΥ.

Ὅμοίως ἀνευρέθησαν καὶ δύο ἀκέραια κιονόκρανα καὶ ἐξ τεθραυσμένα (μήκους 1,23 καὶ πλάτ. 0,85 ἑκαστον), σπου-

δαιότατα διὰ τὴν ἐξέλιξιν τῆς Βυζαντινῆς γλυπτικῆς, τὸ πρῶτον ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῆς τέχνης ἐμφανιζόμενα καὶ συνιστάμενα ἐκ μεικτοῦ κιονοκράνου, ἔχοντος ῥωμαιοῦς ἑλικας καὶ κυβοειδὲς σῶμα διὰ λίαν ταπεινῶς εἰργασμένων φύλλων ἀκάνθου ἐκατέρωθεν ἐγκολπίου καὶ ἡνωμένον ὕψηλόν ἐπίθημα ἔχον κατὰ τὸ

Πρόχειρος κάτοψις τοῦ ναοῦ τοῦ Θεολόγου ἐν Ἐφέσῳ.

μέσον σταυρὸν ἢ μονόγραμμα ἐντὸς κύκλου. Τὰ κιονόκρανα διασώζουσιν ἔχνη χρώματος, φαίνεται δ' ὅτι ἦσαν ἐξωγραφημένα. Ἐκ τῶν τεθραυσμένων διακοσμήσεων τοῦ ἐπιθήματος

(ἰωνικὸν κυμάτιον ἢ ἀστράγαλος) προδίδονται ὡς εἰλημμένα ἐξ ἀρχαιοτέρου, ῥωμαϊκῶν πιθανώτατα χρόνων, ἐπιστυλίου.

Αἱ κιονοστοιχίαι βαίνουνσι πρὸς δυσμὰς καὶ καταλήγουσιν εἰς μεγάλους ἰσοδομικῶς διὰ τιτανολίθων ἐκτισμένους πεσσούς, ἐκάστη πλευρὰ τῶν ὁποίων ἔχει 4 μ. ἤτοι ἕκαστος τούτων ἔχει περίμετρον 16 μ. Ἡ ἀπόστασις ἀπὸ τοῦ πεσσοῦ τοῦ Ἱεροῦ βήματος μέχρι τοῦ μεγάλου πεσσοῦ εἶναι 12,65

Τὸ ἀνοιχθὲν δὲ ἐφέτος μεταξὺ τῆς ἀψίδος καὶ τῶν κεντρικῶν κιονοστοιχιῶν μέρος (μήκους 36 μ. καὶ πλάτους 12,25) ἀπὸ τοῦ ὁποίου ἀφηρέθησαν 2.800 κυβικὰ μέτρα χώματος, παρουσίασε διάταξιν καὶ ἔφερεν εἰς φῶς εὐρήματα ἱκανοποιητικώτατα καὶ σπουδαιότατα διὰ τὴν ἱστορίαν τῆς τέχνης καὶ τὸν θρησκευτικὸν καθόλου βίον τῶν χρόνων τοῦ Ἰουστινιανοῦ.

δ'. Εὐρήματα.

Οὕτως εἰς ἀπόστασιν 3 μ. ἀπὸ τοῦ κέντρου τῆς ἀψίδος ἀνευρέθησαν τὰ στηρίγματα τοῦ ἐπισκοπικοῦ θρόνου, τὸ μόνον διασωθὲν λείψανον ἐκ τοῦ μεγαλοπρεποῦς συνθρόνου τοῦ ναοῦ συνιστάμενα ἐκ δύο τετραγωνικῶν στύλων δι' ἠνωμένων ἡμικιονίων κοσμουμένων καὶ ἐκ πρασινωποῦ μαρμάρου, ἐπὶ τῶν ὁποίων ἐστηρίζετο προφανῶς ὁ ἐπισκοπικὸς θρόνος.

Εἰς ἀπόστασιν πάλιν 7,30 ἀπὸ τοῦ ἐπισκοπικοῦ θρόνου ἀνευρέθη ὁ τετράπλευρος κιονίσκος τῆς ἀγίας Τραπεζῆς ὁ ὑποθαστάζων τὴν πλάκα αὐτῆς, στηριζόμενος διὰ τεσσάρων σιδηρῶν δεσμῶν ἐπὶ τοῦ μαρμαρίνου ἐδάφους, οὕτινος ἱκανὰ τμήματα διεσώθησαν.

Τέλος 9,50 ἀπὸ τῆς ἀγίας Τραπεζῆς ἦλθεν εἰς φῶς κτίσμα, ἔχον τὴν ὄψιν μαυσωλείου ἢ στρογγύλου ναῦδρου ἐντὸς τοῦ μεγάλου ναοῦ καὶ πρὸς τὸ ἱερὸν βῆμα εὐρισκομένου ἀπὸ τοῦ μεγάλου δηλ. πεσσοῦ ἐξέρχεται κυκλικὸς τοῖχος πάχους 0,84 διασώζων ἐξωτερικῶς εἰς πλεῖστα μέρη τὴν ὀρθομαρμάρωσιν αὐτοῦ καὶ εἰς ἀπόστασιν 1,30 ἀπ' αὐτοῦ